

УДК 159.09.07

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ

Макаренко С.С.

Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

В статті розглянуто психологічну та соціальну значущість проблеми психологічної допомоги воїнам, які зазнали психічної травми в зоні бойових дій та самостійно не можуть протистояти її руйнівному впливові на психіку. Об'єктом є особи, які отримали бойову психічну травму, що проявляється гостро або відтерміновано в часі. Особлива увага, в статті спрямована на соціально-психологічну допомогу воїнам АТО. Відновлення психічних функцій, особистісних властивостей і системи відносин особистості дозволяють учасникам бойових дій успішно вирішувати бойові завдання і функціонувати в мирному соціумі. Здійснено теоретичний аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених щодо надання психологічної допомоги військовослужбовцям у воєнний час.

Ключові слова: психолог, психологічна реабілітація, психокорекція, психологічна допомога, оперативна психологічна допомога.

Постановка проблеми. Психологічна допомога є галуззю й способом діяльності, що призначені для сприяння людині й суспільству в розв'язанні широкого кола проблем, породжених душевним життям людини в соціумі. Зміст психологічної допомоги полягає у забезпеченні емоційної, смислової й екзистенційної підтримки людини або суспільства в ситуаціях ускладнення, які виникають під час їхнього особистісного й соціального буття.

Важливо зауважити, що досвід участі військовослужбовців в локальних війнах та збройних конфліктах в кінці ХХ на початку ХХІ століття переконливо свідчить про високий рівень психічної травматизації військових, а саме, теперішні події на Сході країни, являються яскравим прикладом психічної травматизації солдат, які перебувають на полі бою. Тому важливо зазначити, що для підвищення рівня боєздатності, а також збереження їх психічного здоров'я є необхідною організація та здійснення психологічної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика вивчалась зарубіжними та вітчизняними науковцями.

Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників питання, що пов'язані з різними аспектами психологічної допомоги військовослужбовців, також розглядали: Г.О. Акімов, О.С. Лобастов, Р.І. Грінкер, Д.О. Шпігель (наслідки бойових психічних травм під час світових війн), А.Д. Бравеє, В.С. Гічун, В.В. Ковтун, О.М. Коржиков, Ю.Є. Лях (медико-соціальні аспекти реабілітації військовослужбовців); В.С. Березовець, С.В. Захарик, В.В. Знаков, І.І. Ліпатов, Т.П. Пароянц, В.Є. Попов, П.І. Сідоров, В.В. Стасюк (наслідки бойових психічних травм під час воєнних конфліктів) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми На жаль, система заходів щодо реабілітації військових, що існує сьогодні в українському суспільстві, не набула системного характеру. Результатом цього є відсутність дієвої системи комплексної допомоги воїнам, які отримали психічну травму, а саме: правової, економічної, психологічної, медичної, соціальної та інших, що породжує дезадаптаційні процеси у суспільстві.

Мета – виробити алгоритм роботи психолога щодо надання психологічної допомоги військовослужбовцям, які отримали психічну травму під час проведення бойових дій.

Психологічна допомога – це діяльність, що здійснюється суб'єктами психологічної роботи, спрямована на відновлення психічних функцій, особистісних властивостей і системи відносин особистості військовослужбовця, що дозволяють йому успішно вирішувати бойові завдання і функціонувати в мирному соціумі [1].

Виходячи з аналізу науково-теоретичних джерел за визначеною проблематикою нами з'ясовано, що проблема надання психологічної допомоги учасникам бойових дій потребує подальшого розвитку через вдосконалення основних форм здійснення психологічної роботи в частині психодіагностики, психопрофілактики і психогієни, психологічному консультуванні та освіті, психотерапії і психореабілітації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ситуація, яку переживає Україна впродовж декількох років, є такою, що виходить за межі звичайного людського досвіду. Військові дії спричиняють значне порушення життєдіяльності людей, шкоду їх здоров'ю, і зокрема, психічному. Вочевидь гостро постає потреба у психологічній допомозі та супроводі цілих соціальних груп, а також у психологічній допомозі окремим людям – дітям, дорослим, постраждалим родинам, і, особливо, дорослим військовозобов'язаним чоловікам, які можуть бути або були задіяні у військових діях. Одночасно актуальною стає необхідність методологічного та методичного забезпечення цієї роботи: розроблення програм та методичного інструментарію для окремих її напрямів, у тому числі для підвищення стресостійкості військовослужбовців.

Зміст психологічної допомоги полягає у забезпеченні емоційної, смислової й екзистенційної підтримки людини або суспільства в ситуаціях ускладнення, які виникають під час їхнього особистісного й соціального буття. Також, психологічну допомогу розглядають, як вид допомоги, яку надає кваліфікований психолог людині або групі людей з метою оптимізації психофізіологічних станів, пізнавальних процесів, поведінки,

спілкування, реалізації індивідуальної та, особливо, групової діяльності.

У контексті нашого дослідження слід зазначити, що в психологічній літературі найчастіше зустрічається поняття «психологічна реабілітація» як комплекс профілактичних, лікувальних та евакуаційних заходів, що забезпечують збереження психічного здоров'я військовослужбовців як основи їх боєздатності [2].

За визначенням О. Блінова, П. Криворучко, В. Марченко під поняттям «психологічна реабілітація», як стрижнем діяльності психолога з персоналом, відображається певна реальність, деяка психосоціальна практика, поле діяльності якої є сукупність питань, ускладнень і проблем, що причетні до психічного життя людини [7].

Важливо зауважити, що досвід участі воїнів в локальних війнах та збройних конфліктах в кінці ХХ на початку ХХІ сторіччя переконливо свідчить про високий рівень психічної травмизації військових, а саме, теперішні події на Сході країни є яскравим прикладом психічної травмизації військовослужбовців, які перебувають на полі бою. Тому важливо зазначити, що для підвищення рівня боєздатності, а також збереження їх психічного здоров'я є необхідною організація та здійснення психологічної допомоги.

Зазначимо, що існує досить чітка система надання психологічної допомоги військовослужбовців, що мають певні проблеми з психічним здоров'ям чи отримали суттєві бойові психічні травми. На сьогодні розроблено три концептуальних підходи щодо надання психологічної допомоги у бойових ситуаціях – це американська, ізраїльська та російська системи [3].

Американська система надання психологічної допомоги організована наступним чином: командир підрозділу, молодший медичний спеціаліст виявляють осіб з бойовими психічними травмами і надають їм негайну психологічну допомогу, після чого відправляють постраждалого в батальйонний медичний пункт. Тут їм надається догляд карська психологічна допомога (сон, тепло, якісне годування, відпочинок і мінімальна кількість фармакологічних препаратів) протягом кількох годин. Протягом двох тижнів, окрім вищеперелічених заходів, з постраждалими проводяться ненапружені заняття з бойової підготовки, організуються зустрічі з товаришами по службі, заходи психологічної та психіатричної допомоги. Для надання такої допомоги в медичній роті є психолог, психіатр і соціолог. При відсутності позитивних результатів лікування продовжується у психіатричному закладі чи стаціонарному шпиталі. За оцінками спеціалістів, ефективність такої допомоги складає 45-75%.

Ізраїльська система психологічної допомоги має комплексний характер і передбачає виявлення командирами безпосередньо у підрозділі осіб з ознаками бойових психічних травм. Ці військовослужбовці відправляються в батальйонний медичний пункт, де з ними здійснюється психотерапевтична робота протягом кількох годин. З цією метою можуть використовуватися психотерапія, при необхідності медикаментозні засоби, в основному, снотворні, організується зв'язок з командирами, товаришами по службі. Коли така система заходів не дає позитивного

результату, постраждали направляються в дивізійну медичну роту на строк до двох тижнів. За оцінками спеціалістів, ефективність такої допомоги складає 25-55%.

Російська система психологічної допомоги веде свої традиції з російсько-японської війни 1905 року. Вона отримала певне вдосконалення в роки першої світової та Великої Вітчизняної воїн. Ця система характеризується тим, що психологічна допомога надається переважно воїнам з психотичними та психічними розладами, що розвиваються на тлі фізичних поранень і травм. У ході бойових дій у «гарячих» районах апробована робота спеціальної групи психологічної (психофізіологічної) допомоги, яка складається з психіатрів, психофізіологів, психофармакологів. Вони довели власну життєздатність і корисність. За оцінками спеціалістів, ефективність такої допомоги складає 15-45%.

Досвід участі іноземних військ у воєнних подіях останнього часу переконливо підтверджує той факт, що система комплексної психологічної допомоги учасникам бойових дій є необхідною. Без належної системи психологічної допомоги, вкрай складно досягти високої бойової активності воїнів і ефективного розв'язання ними бойових завдань у локальних воєнних конфліктах.

Надання комплексної психологічної допомоги військовим які отримали психічну травму, матиме на меті забезпечити психологічним супроводом військових, сприяти мобілізації й активізації бойової готовності і боєздатності, знизити психологічне напруження та втоми, швидке повернення в підрозділи військовослужбовців, котрі за характером психічних травм не потребують госпіталізації, відновлення психологічної стійкості дезорганізованих підрозділів. Також, система комплексної психологічної допомоги, повинна враховувати досвід локальних воєн. Згідно досвіду яких були сформовані такі основні принципи психологічної допомоги [4]:

1. Наближеність – психологічна допомога повинна бути максимально наближеною до підрозділу, проводитися в ньому.
2. Швидкість – реабілітаційні заходи потрібно застосовувати у найкоротші строки, відразу після виявлення ознак психічних розладів.
3. Надійність – організація психологічної допомоги повинна передбачати формування і підтримку в особового складу впевненості в обов'язковому отриманні необхідної медичної допомоги.
4. Простота – діагностичні, лікувальні та реабілітаційні заходи повинні бути нескладними, загальнодоступними.

Отже, психологічну допомогу розглядають, як вид допомоги, яку надає кваліфікований психолог людині або групі людей з метою оптимізації психофізіологічних станів, пізнавальних процесів, поведінки, спілкування, реалізації індивідуальної та особливо групової діяльності.

Організація і проведення психодіагностичних заходів із військовослужбовцями є невід'ємною частиною забезпечення комплексної психологічної допомоги. Багато структур різного типу (державних і громадських організацій, благодійних фондів) здійснюють допомогу військовозобов'язаним і учасникам бойових дій зокрема [5].

Для вдосконалення системи надання комплексної психологічної допомоги воїнам АТО, які отримали психічну травму під час проведення бойових дій та вироблення алгоритму роботи практичного психолога нами було вивчено діяльність державних організацій з надання послуг учасникам бойових дій, сім'ям загиблих, військовим частинам та іншим військовим формуванням.

Емпіричні дослідження проводилися в місті Львові у «Центрі Надання Послуг Учасникам Бойових Дій» по вул. Пекарській, 41. Державна організація була створена для надання послуг учасникам бойових дій, учасникам АТО, сім'ям загиблих, військовим частинам та іншим військовим формуванням, а також у зв'язку з необхідністю координації дій волонтерів і громадських організацій, які надають допомогу учасникам АТО та їх сім'ям.

Особлива уваги при цьому була звернена на результати отримані при психодіагностиці, як одній із невід'ємних компонентів комплексної психологічної допомоги військовим, що дає можливість побачити симптоматику проявів тих чи інших психічних розладів.

Вибірка становила 50 респондентів, які перебували на реабілітації в «Центрі Надання Послуг Учасникам Бойових Дій» після повернення із зони бойових дій та зазнали емоційних стресів.

За допомогою методики «Самооцінка психічних станів», яка містить 4 шкали, за допомогою яких можливо визначити високий, середній і низький рівень прояву психічних станів тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності. Результати представлені на рисунку (див. рис. 1).

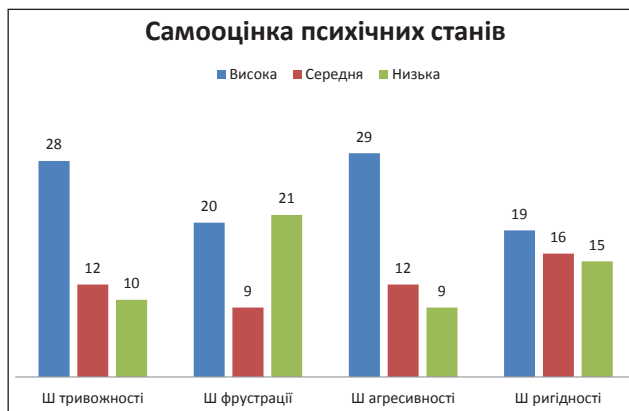

Рис. 1. Самооцінка психічних станів

Проведене емпіричне дослідження показали наступні результати:

За шкалою тривожності у 28 респондентів, учасників бойових дій, спостерігався високий рівень тривожності; у 12 респондентів, учасників

бойових дій, показали середній рівень тривожності; у 10 респондентів, учасників бойових – виявили низький рівень тривожності.

За шкалою фрустрації у 20 респондентів, учасників бойових дій виявили високий рівень прояву фрустрації, в 9 респондентів – середній рівень прояву, фрустрації, а у 21 учасника психологічного дослідження показали низький рівень фрустрації.

За шкалою агресивності у 29 респондентів, учасників бойових дій, спостерігався високий рівень агресивності; у 12 респондентів, учасників бойових дій, результат виявив середній рівень агресивності; у 9-и респондентів – низький рівень агресивності.

За шкалою ригідності у 19 респондентів, учасників бойових дій, спостерігався високий рівень агресивності; у 16 респондентів, учасників бойових дій, результат показав середній рівень ригідності; у 15-и респондентів – низький рівень ригідності.

Згідно проведених психологічних досліджень самооцінки психічних станів респондентів, учасників бойових дій, які знаходилися в реабілітаційному центрі показали, що у 28 досліджуваних спостерігався високий рівень тривожності; у 12 учасників бойових дій – середній рівень тривожності, у 10 учасників бойових дій діагностували низький рівень тривожності.

Для надання комплексної психологічної допомоги військовим, які отримали психічну травму, з 50 респондентів нами було відібрано 15 осіб стан агресивності, тривожності, фрустрація, ригідність яких знаходився на високому рівні. Зокрема відзначимо, що результати дослідження підтверджували скарги учасників бойових операцій, які були отримані в ході клінічного інтерв'ю, а саме: на підвищений рівень агресії, прояви тривожності, проблеми у спілкуванні тощо.

Система надання комплексної психологічної допомоги учасникам бойових дій включала консультування, психологічну корекція у вигляді тренінгових занять, які здійснюватися кваліфікованим психологом.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Проведені теоретичні та емпіричні дослідження у наданні соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій показали, що психосоціальна підтримка є ключовим фактором подолання наслідків стресових ситуацій як на рівні окремої людини, так і на рівні психологічної допомоги учасникам АТО. В перспективі плануємо здійснити психологічні дослідження впливу арт-терапевтичних методів для зняття тяжкої психічної травми під час проведення психологічної реабілітація воїнів АТО.

Список літератури:

- Будницька О.А. Індивідуально-особистісні детермінанти емоційних переживань у психотравмуючій ситуації: Автореф. дис. канд. психол. наук / Київськ. нац. ун-т. – К., 2002 р. – 77 с.
- Блінов О.А. Види та напрямки психологічної допомоги психотравмованим військовослужбовцям / О.А. Блінов // Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – К.: НУОУ, 2014 р. – Вип (4). 175 с.
- Корольчук М.С., Корольчук В.М., Миронець С.М., Тімченко О.В., Осьодло В.І., Ржевський Г.М., Максименко К.С. Психологія праці в звичайних та екстремальних умовах / Навчальний посібник для студентів ВНЗ. – К.: Київ. нац. торг. ун-т, 2014 р. – 523 с.
- Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Методичний посібник / Упор.: Д.Д. Романовська, О.В. Ілашук. – Чернівці: Технодрук, 2014 р. – 133 с.

5. Стасюк В.В. Система соціально-психологічного забезпечення функціонування військових підрозділів в умовах збройних конфліктів. – К.: НАОУ, 2005 р. – 322 с.
6. Хміляр О.Ф. Психічна адаптація військовослужбовців до екстремальних ситуацій миротворчої місії // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, № 3(27). 2005 р. – 215 с.

Макаренко С.С.

Институт права и психологии
Национального университета «Львовская политехника»

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ УЧАСТНИКАМ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ

Аннотация

В статье рассмотрена психологическая и социальная значимость проблемы психологической помощи воинам, которые испытали психическую травму в зоне боевых действий и самостоятельно не могут противостоять ее разрушительному влиянию на психику. Объектом является лицами, которые получили боевую психическую травму, которая проявляется остро или видтерминовано во времени. Особенное внимание, в статье направленная на социальнопсихологическую помощь воинам АТО. Возобновление психических функций, личностных свойств и системы отношений личности. Возобновления психических функций, личностных свойств и системы отношений личности, позволяют участникам боевых действий успешно решать боевые задания и функционировать в мирном социуме. Осуществлен теоретический анализ исследований отечественных и зарубежных ученых относительно предоставления психологической помощи военнослужащим в военное время.

Ключевые слова: психолог, психологическая реабилитация, психокоррекция, психологическая помощь, оперативная психологическая помощь.

Makarenko S.S.

Institute of Right and Psychology of the
National university «Lviv Polytechnic»

SOCIO-PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR COMBATANTS

Summary

The article considers the psychological and social importance of the problem of psychological support for soldiers who have suffered a psychological trauma in an area of hostilities and cannot independently counter its destructive influence on the mind. The object is persons who have suffered a combat stress reaction, which is manifested acutely or delayed in time. In the article, a special attention is focused on socio-psychological support for ATO soldiers. Restoration of psychological functions, personal qualities, and system of relations of a personality allows combatants to complete battle missions and function in peaceful society. A theoretical analysis of research of domestic and foreign scholars in relation to the provision of psychological support for the military at a time of war is conducted.

Keywords: psychologist, psychological recovery, psychocorrection, psychological support, operational psychological support.